

ЗАСОБИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ОПТИКО-ПРОСТОРОВИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ

MEANS OF FINE ARTS AS A METHOD OF THE FORMATION OF OPTICAL-SPATIAL REPRESENTATIONS IN CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE WITH DYSGRAPHIA

Стаття присвячена розгляду проблеми формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією. В статті зазначено сутність оптико-просторових уявлень. Виокремлено низку труднощів в навчанні дітей з дисграфією, що зумовлені недостатньою сформованістю оптико-просторових уявлень. Запропоновано систему діагностики та формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією, що складається з п'яти блоків: «Зорове сприймання»; «Просторові уявлення»; «Графо-моторні навички»; «Буквений гнозис»; «Зорова пам'ять». За допомогою авторської діагностичної методики визначено недостатній рівень сформованості у молодших школярів з дисграфією зорової пам'яті, просторових уявлень, буквеного гнозису та графо-моторних навичок. Встановлено тісний взаємозв'язок між означеними характеристиками.

Виокремлено етапи формування експериментальної вибірки дітей з дисграфією: перший етап – виявлення учнів з труднощами на письмі у ході бесіди з вчителем; другий етап – аналіз письмових робіт цих учнів з метою виявлення специфічних дисграфічних помилок. Авторами в статті запропоновано методику формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією із застосуванням різних образотворчих засобів щодо формування виокремлених блоків. Так, малювання та домальовування з допомогою круп формує зорове сприймання, викладання об'ємних фігур з каштанів формує просторові уявлення, малювання фарбами паличками сприяє розвитку графо-моторних навичок, ліплення з пластиліну формує буквений гнозис, аплікації з рваного кольорового паперу розвиває зорову пам'ять. Після застосування формувальної методики виявлено статистично значиме підвищення рівня сформованості графо-моторних навичок, просторових уявлень та зорової пам'яті у дітей. Таким чином, в статті доведено ефективність застосування засобів образотворчого мистецтва як методу формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією.

Ключові слова: оптико-просторові уявлення, дисграфія, дисграфічні помилки, засоби образотворчого мистецтва, діти молодшого шкільного віку.

The article is devoted to the problem of forming of optical-spatial representations in children of primary school age with dysgraphia. The article states the essence of optical-spatial representations. A number of difficulties have been identified in teaching children with dysgraphia caused by insufficient formation of optical-spatial representations. The system of diagnostics and formation of optical-spatial representations in children of primary school age with dysgraphia, which consists of five blocks, is proposed: «Visual perception»; «Spatial representations»; «Grapho-motor skills»; «Letter gnosis»; «Visual memory». The author's diagnostic methodology revealed an insufficient level of formation in children of primary school age with dysgraphia visual memory, spatial representations, letter gnosis, grapho-motor skills. A close relationship between these characteristics has been established.

The stages of formation of the experimental sample of children with dysgraphia are distinguished: first stage – identifying students who have difficulties in writing during a conversation with the teacher; second stage – analysis of written works of these students in order to identify specific dysgraphic errors. The authors of the article propose a methodology for the formation of optical-spatial representations in children of primary school age with dysgraphia using means of fine arts in the formation of separate blocks. So, drawing and painting with cereals forms visual perception, teaching volumetric figures from chestnuts forms spatial representations, drawing with paints with cotton buds promotes the development of grapho-motor skills, modeling from plasticine forms letter gnosis, applications from torn colored paper develops visual memory. After applying the formative methodology, a statistically significant increase in the level of formation of grapho-motor skills, spatial representations and visual memory in children. In this way, the article proves the effectiveness of the use of means of fine arts as a method of forming optical-spatial representations in children of primary school age with dysgraphia. **Key words:** optical-spatial representations, dysgraphia, dysgraphic errors, means of fine arts, children of primary school age.

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.14>

Шрамко Т.В.,

Студентка II курсу магістратури факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київського університету імені Бориса Грінченка

Таран О.П.,

канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Оптико-просторові уявлення є важливою складовою, що впливає на гармонійне формування всіх психічних процесів. На всіх вікових етапах дитини мають сформуватися всі види оптико-просторових функцій, які поєднуються між собою: зорове сприймання, просторові уявлення, зорова пам'ять та увага, зорово-моторна координація, графо-моторні навички.

Сформованість оптико-просторових функцій пливає на засвоєння дитиною навичок письма. Розвиток цих навичок залежить від взаємодії зорового, слухового і тактильного аналізаторів, від вміння координувати та регулювати власними рухами. Дитина має добре орієнтуватися у просторі, вміти виділяти певний об'єкт у просторі, мають бути сформовані навички малювання предметів, вміти аналізувати та синтезувати просторові явища [10, с. 354].

Недостатній рівень розвитку зорового сприймання, зорового аналізу та синтезу, недостатня стійкість зорового сприймання та уявлення, складнощі при переміщенні погляду з одного рядка на інший, порушення у встановленні зав'язків між зоровим образом букви і звука, в цілому порушення буквеного гнозису, порушення просторової орієнтації, порушення просторо-часових уявлень свідчать про виникнення у дитини дисграфії [1, с. 298; 7, с. 191]. Тож наукові дослідження зазначають, що корекційно-розвиткову роботу щодо профілактики та подолання дисграфічних проявів у дітей, варто розпочати з формування різних видів оптико-просторових уявлень. Вся корекційно-розвиткова робота проводиться поступово, від одного виду оптико-просторових уявлень до іншого, оскільки від достатнього рівня розвитку одного компонента залежить процес формування наступного.

Досліджено, що для подолання дисграфічних проявів у дітей молодшого шкільного віку застосовують різноманітні види традиційних методів та завдань, які позитивно впливають на розвиток всіх порушених функцій. Найбільший вплив при формуванні оптико-просторових уявлень має образотворче мистецтво (малювання, ліплення з різного матеріалу), оскільки такий напрямок розвиває у дітей творчі здібності, мотивацію до діяльності, формує позитивні емоції, самостійність та наполегливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення специфічних порушень оптико-просторових уявлень слід проаналізувати особливості формування всіх компонентів в нормі протягом всього вікового періоду дитини, саме ці питання відображені у працях таких науковців, як А. Питайло та С. Лупінович, В. Сторожевої, Н. Чередніченко, Г. Шульги, Г. Якимчук. Дослідження Л. Журавльова, З. Ленів та О. Сушко, Ю. Рібцун, N. Mustafaeva показують, що не сформованість оптико-просторових уявлень (зорового сприймання, просторових уявлень, зорової пам'яті та уваги, графо-моторних навичок, тощо) у дітей різного віку проявляється у труднощах розвитку писемної діяльності вже під час шкільного навчання. В результаті, під час письма у дитини проявляються стійкі дисграфічні помилки, що в подальшому набувають складного характеру.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для подолання дисграфії, а саме формування оптико-просторових уявлень застосовують традиційні завдання та методи, що ефективно впливають на закріплення у дітей правильної навички письма (В. Альошко, В. Левицький, О. Прищепна, О. Штих). В наукових працях також описано різноманітні як традиційні, так і нетрадиційні засоби, які застосовують для розвитку оптико-просторових функцій: елементи малювання, ліплення, малювання на піску або крупах,

рухливі ігри, конструювання, су-джок терапія тощо (В. Дермельова та О. Ласточкіна, Н. Заковоротна, О. Мішкулинець, Ю. Рібцун, А. Харченко, Л. Яковчик).

Одними із дієвих та цікавих засобів, що використовується для формування оптико-просторових уявлень у дітей шкільного віку з дисграфією, є різні види образотворчого мистецтва. Творча діяльність розвиває у дітей уяву, допомагає покращити їх психо-емоційний стан, оскільки виконуючи вправи із застосуванням образотворчих матеріалів, вони розслабляються, отримують позитивні емоції. Важливо зазначити, що образотворча діяльність ефективно впливає на формування правильного письма. Однак на сьогодні все ще залишається відкритим питання розроблення комплексної методика, яка б охоплювала різноманітні види образотворчого мистецтва, що застосовувались для формування кожного окремого компоненту оптико-просторових уявлень

Мета статті полягає у визначенні ефективності застосування засобів образотворчого мистецтва для формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією.

Виклад основного матеріалу. На формування оптико-просторових уявлень впливають комплексна робота зорового аналізатора, всіх видів зорового сприймання, і в цілому зорових функцій.

Зоровий аналізатор – це унікальний орган, що має особливу будову. Він утворює різноманітні зв'язки з слуховим, тактильним, руховим аналізаторами, які відбувають завдяки сформованості: зорово-моторної координації, загальної координації рухів, просторового сприймання (гостроти зору, окоміру); просторових уявлень (орієнтування в схемі власного тіла, в розміщенні предметів в просторі), дрібної моторики, зорової уваги, зорового аналізу та синтезу, зорової пам'яті. Зоровий аналізатор допомагає у відтворення образів різних предметів та явищ [6, с. 129].

Формування зорового сприймання проходить декілька етапів: спочатку дитина активно розглядає предмет, обмацує його рукою, а потім починає з ним взаємодіяти. З перших місяців життя дитина вивчиться розрізняти кольори та реагувати на різноманітні звуки, дитина все більше сприймає предмети, які знаходяться навколо неї, проявляє інтерес до взаємодії з цими предметами. В результаті таких дій у дитини розвивається загальна рухливість та дрібна моторика [7, с. 189].

Правильно сформоване зорове сприймання впливає на розвиток просторове сприймання та уявлення у дитини про середовище, що її оточує. В нормі у дитини повинні сформуватися такі просторові уявлення: орієнтування на власному тілі; орієнтування в просторі відносно себе, від іншої людини, або різних предметів; орієнтування на аркуші, або на іншій площині (аркуш, сторінка);

орієнтування у різних просторових напрямках; використовувати просторові позначення у мовленні (прийменники, прислівники, тощо) [4, с. 337]. Сформованість просторового сприймання та уявлень допомагають засвоїти навички письма та читання, а також інших видах навчальної діяльності.

На процес письма також впливають графомоторні навичками. Починаючи з дошкільного віку дитина активно взаємодіє з різними інструментами, тобто ножицями, пензлем, в результаті у неї розвивається дрібна моторика пальців рук, її рухи стають більш точними, все це впливає на закріплення у дитини графо-моторних навичок [3, с. 88]. Основою для формування графо-моторних навичок є розвиток образотворчої діяльності, що активно використовується в період дошкільного віку. Під час малювання у дитини здійснюється міжсенсорна інтеграція кінестетичних відчуттів, що допомагає правильно сприйняти зорові образи.

Як свідчать наукові дослідження, дисграфія виникає через не сформованість різних видів оптико-просторових функцій: зорового гнозису (зорового сприймання), зорового аналізу та синтезу, зорової пам'яті та уваги, просторових уявлень, графо-моторних навичок.

При недостатньому рівні розвитку зорового сприймання у дитини проявляється ряд труднощів: порушене сприймання різних предметів цілісно, неправильне розпізнавання певних кольорів, порушене впізнавання знайомих людей, загальна заниженість пізнавальних процесів, відволікання [7, с. 190-191].

Порушення просторових уявлень впливає на весь навчальний процес дитини молодшого шкільного віку, а отже і на всю писемну діяльність, оскільки в результаті вона неправильно сприймає сторінку та не може записати цифри або букви на рядок, виникають складнощі в орієнтуванні на площині аркуша, плутання графічно схожих букв, дитина не орієнтується в праві-лівій частинах свого тіла, а також в частинах іншої людини, що знаходиться навпроти неї, нерозуміння прийменників і слів, що використовують для просторового позначення [11, с. 175].

При недосконалому графо-моторних навичок у дітей також ускладнюється процес письма. Причинами таких порушень виступає не сформованість зорово-моторної координації, а також труднощі поєднання кінестетичних відчуттів та зорового образу [2, с. 140]. Внаслідок не сформованості графо-моторних навичок, на письмі проявляється велика кількість дисграфічних помилок на письмі (фонематичні, графічні, оптико-просторові, лексико-граматичні).

Отже, як зазначають наукові дослідження, цілеспрямовану роботу щодо подолання труднощів

у дітей з дисграфією внаслідок недосконалої оптико-просторових функцій варто розпочинати з формування: 1) зорового сприймання (гнозису): закріплення кольорів, форм, величин предметів, розпізнавання геометричних фігур; 2) буквенний гнозис: закріплення форми, розміру букв, розрізнення елементів букв та їх місце розташування на площині; 3) зорової пам'яті: запам'ятовування кількості та послідовності розташування букв і предметів, запам'ятовування різних фігур; 4) просторових уявлень: орієнтування в схемі власного тіла та іншої людини, орієнтування в просторі відносно себе, в розташування предметів, орієнтування на аркуші, розуміння просторових відношень; 5) зорового аналізу та синтезу: вміння виділяти окремі елементи букв чи предметів та складати їх в ціле, розпізнавання графічних зображень та букв, розуміння схожих та відмінних ознак предметів; 6) зорово-моторної координації; 7) графо-моторних навичок: розвиток дрібної моторики пальців рук, динамічної організації рухів [5; 8].

На основі здійсненого теоретичного аналізу пропонуємо систему діагностики та формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією, що містить п'яти основних блоків: I. Блок – «Зорове сприймання»; II. Блок – «Просторові уявлення»; III. Блок – «Графо-моторні навички»; IV. Блок – «Буквенний гнозис»; V. Блок – «Зорова пам'ять».

Для констатувального експерименту нами запропоновано авторська методика діагностики оптико-просторових уявлень у молодших школярів з дисграфією, що ґрунтується на використанні ідей, модифікації завдань та застосуванні дидактичного матеріалу з методик: В. Альошко, І. Гоян та А. Палій, В. Ільяної, Ю. Рібцун, Н. Чередніченко, Г. Якимчук.

Методика є комплексом тестових завдання-проб розроблених окремо для кожного з блоків. Кожен з п'яти зазначених блоків містить 5 завдань, яке оцінюється за трибальною системою: 3 бали – самостійне виконання, 2 бали – виконання з незначними помилками, 1 бал – з чисельними помилками або зовсім не виконано. Згідно набраних балів ми оцінюємо рівень сформованості кожного окремого блоку: високий рівень (11,4-15 балів); середній рівень (3,8-11,3 балів); низький рівень (1-3,7 балів).

Спираючись на дисертаційне дослідження Л. Тенцер, в якому автор досліджувала особливості дисграфічних помилок у дітей молодшого шкільного віку [9], нами було сформовано вибірку досліджуваних, що відбувалась у декілька етапів. Перший етап – проведено бесіду з класним керівником другого класу та з 25 дітей виявлено 10 учнів, що мали труднощі на письмі. Другий етап – нами проаналізовано письмові роботи цих 10 учнів, з метою виявлення специфічних дисграфічних

помилки (графічні, оптико-просторові, лексико-граматичні). На основі цих результатів нами була сформована вибірка із 7 учнів з проявами дисграфії для дослідження оптико-просторових уявлень. Дослідження здійснено на базі школи I-III ступенів № 233 Оболонського району м. Києва.

На констатувальному етапі визначено рівні сформованості оптико-просторових уявлень у дітей з дисграфією. З метою узагальнення результатів дослідження нами обраховано середні арифметичні за всіма діагностичними блоками, що подано на діаграмі (Рис. 1).

В результаті діагностики, визначено, що у дітей з дисграфією поряд з добре сформованим зоровим сприйманням, наявні певні труднощі щодо зберігання зорових образів букв та предметів у пам'яті, просторових уявлень, буквеного гнозису, і графо-моторних навичок. У дітей виникали труднощі із запам'ятовуванням букв у блоці «Зорова пам'ять», тобто діти не змогли зіставити букви і фігури в яких вони були розташовані, завдання виконано механічним вписуванням. Також під час завдань дітям знадобилось допомога з боку дорослого у вигляді повторного пояснення завдання. Також при виконанні завдань блоку «Просторові уявлення», в учнів виникали труднощі при орієнтуванні у схемі тіла іншої людини, а також складно орієнтування на площині аркуша паперу (не розуміють, де ліво та право на аркуші). В незначній кількості учнів виникали труднощі при виконанні завдань

блоку «Буквений гнозис», а саме дописування елементів букв до букв, визначення правильних букв серед ряду неправильних, у цих завданнях діти потребували значної допомоги з боку дорослого у вигляді підказок і навіть показу виконання завдання. У блоці «Графо-моторні навички» діти недосконало впорались із завданням на проведення різних ліній на аркуші паперу, оскільки деякі учні вийшли за контур малюнка, також труднощі були із графічним диктантом, діти плутали в який бік малювати лінії, лише після показу педагога змогли виправити власні помилки.

Також, нами було здійснено кореляційний аналіз за Пірсоном з метою визначення взаємозв'язків між параметрами дослідження. У ході аналізу виявлено значимі прямі взаємозв'язки між чотирма діагностичними блоками в учнів з дисграфією (табл. 1).

У ході аналізу було виявлено, що найбільш тісним є взаємозв'язок між просторовими уявленнями та здатністю до буквеного гнозису ($r=0,91$) на рівні значимості $p \leq 0,01$, тобто саме достатньо сформовані просторові уявлення забезпечують розпізнання букв у ході зорового аналізу. Також буквений гнозис виявляє досить значимі взаємозв'язки ($r=0,83$) на рівні значимості $p \leq 0,05$, з графо-моторними навичками та зоровою пам'яттю. Зорова пам'ять також виявляє значимий взаємозв'язок з просторовими уявленнями ($r=0,77$) на рівні значимості $p \leq 0,05$.

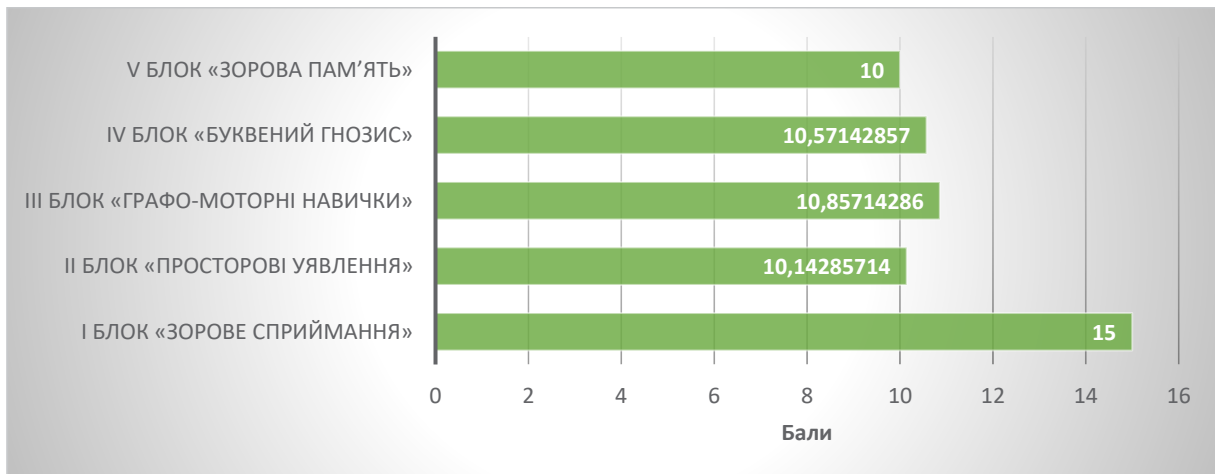

Рис. 1. Рівні сформованості оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією за діагностичними блоками

Таблиця 1

Кореляційні взаємозв'язки між параметрами дослідження в учнів з дисграфією

Параметри дослідження	II блок «Просторові уявлення»	III блок «Графо-моторні навички»	IV блок «Буквений гнозис»
IV блок «Буквений гнозис»	0,91**	0,83*	-
V блок «Зорова пам'ять»	0,77*	-	0,83*

Примітка: рівень значимості $p \leq 0,05^*$; $p \leq 0,01^{**}$.

Оскільки зорове сприймання сформовано у всіх досліджуваних на високому рівні та не виявило прямих взаємозв'язків з іншими параметрами, ми визначили, що прояви дисграфії можуть виникати внаслідок не сформованості буквеного гнозису та просторових уявлень.

Спираючись на результати констатувального експерименту нами було розроблено методику формування оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією засобами образотворчого мистецтва. Методика є комплексом завдань із застосуванням різних образотворчих технік щодо розвитку конкретного блоку оптико-просторових уявлень, а саме: малювання та домальовування крупами – Блок I. «Зорове сприймання», викладання об'ємних фігур з каштанів – Блок II. «Просторові уявлення», малювання фарбами паличками – Блок III. «Графомоторні навички», ліплення з пластиліну – Блок IV. «Буквений гнозис», аплікації з рваного кольорового паперу – Блок V. «Зорова пам'ять».

Методика складається із 10 занять по 2 заняття на кожен блок оптико-просторових уявлень, які проводяться з групою дітей молодшого шкільного віку з дисграфією, три рази на тиждень; тривалість занять 20 хв. Заняття включає три частини: вступну, основну та заключну.

1. Вступна частина (тривалість 5 хвилин). Складається з налаштування дітей на заняття у вигляді позитивного привітання, повідомлення теми заняття, гімнастика для очей (для зорового сприймання та просторових уявлень, зорової пам'яті) або нейрогімнастика для пальців (для графомоторних навичок, буквеного гнозису).

2. Основна частина (тривалість 12 хвилин). Складається з основних вправ, які розроблені до певного формувального блоку, та пальчикової гімнастики, що проводиться між завданнями як фізкультхвилинка.

3. Заключна частина (тривалість 3 хвилини). Складається з релаксаційної вправи у відповідності до теми заняття (гра з крупами, масаж з допомогою каштанів, хаотичне малювання ліній на аркуші, стискання або розкочування пластиліну, розділення кольорового паперу на різні шматки або лінії, або стискання паперу), підведення підсумків.

До кожного блоку оптико-просторових уявлень було обрано окремі засоби образотворчого мистецтва та розробили відповідні завдання:

1. Удосконалення зорового сприймання з використанням малювання манкою на аркуші паперу – «Домалюй зниклу половинку»; «Замалюй картинку»; «Обведи манкою картинку, що заховався»; «З'єднай фрукти з кольоровими кошиками»; «Знайди пару фігурам та обведи контур»; «Визнач розмір овочів і замалюй манкою».

2. Розвиток просторових уявлень з викладанням об'ємних, твердих предметів, а саме каштанів,

на аркуш паперу – «Каштани орієнтири»; «Фігури та каштани»; «Що знаходиться навколо тебе?»; «Знайди частину тіла за каштанами»; «Знайди частини тіла на малюнку»; «Знайди, де яка жабка».

3. Розвиток графо-моторних навичок з використанням малювання фарбами вушними паличками – «Замалюй лініями картинку»; «Проведи персонажів по доріжці»; «Повтори як на зображенні»; «Кольорові контури»; «З'єднай крапки і відгадай, хто це»; «Розшифруй код і вгадай персонажа».

4. Розвиток буквеного гнозису з використанням пластиліну – «Виклади по контуру букв»; «Виклади зниклий елемент букви»; «Знайди правильну букву»; «Зроби пару друкованим буквам»; «Додай елемент, щоб вийшла нова буква»; «Розшифруй слово і виклади з пластиліну».

5. Розвиток зорової пам'яті з використанням рваного кольорового паперу і наклеюванням на окремий аркуш – «Прикрій картинку, які запам'ятав»; «Відтвори фігури, які запам'ятав»; «Розклади овочі як було на картинці»; «Які були букви?»; «Відтвори на фігурах»; «Яка буква зникла?».

Запропоновану формувальну методику було впроваджено та визначено позитивну динаміку. Зміни показників до формувального експерименту та після за всіма діагностичними блоками подано на діаграмі (Рис. 2).

Отже, в результаті повторної діагностики, нами було визначено, що у дітей з дисграфією підвищився рівень сформованості графо-моторних навичок, просторових уявлень та зорової пам'яті.

Ефективність впровадження формувальної методики підтверджено статистично за допомогою χ^2 -критерія. Результати доводять, що найбільш значимі покращення відбулися за III блоком – «Графо-моторні навички» на рівні значимості $p \leq 0,001$, тобто рівень дітей підвищився з середнього до високого. В межах середнього рівня відбулись покращення II блок «Просторові уявлення» на рівні значимості $p \leq 0,001$ та V блок «Зорова пам'ять» на рівні значимості $p \leq 0,05$, тобто формування цих аспектів оптико-просторових уявлень вимагає більш тривалого часу.

Висновки. Проблема формування оптико-просторових уявлень є досить актуальною щодо подолання проявів дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. Діагностику та формування просторових уявлень важливо здійснювати відповідно п'яти основних блоків: «Зорове сприймання»; «Просторові уявлення»; «Графо-моторні навички»; «Буквений гнозис»; «Зорова пам'ять».

Результати проведення констатувального та формувального експерименту свідчать про те, що дисграфічні помилки під час письма проявляються в результаті недостатньої сформованості зберігання зорових образів в пам'яті, просторових

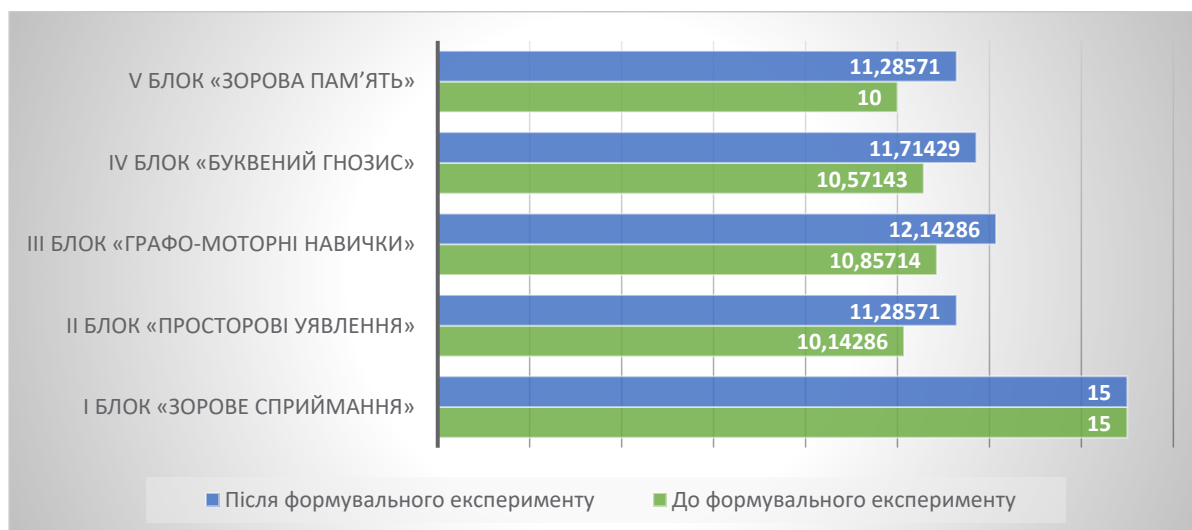

Рис. 2. Порівняльний аналіз рівня сформованості оптико-просторових уявлень у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією до та після формування експерименту

уявлень, буквеного гнозису та графо-моторних навичок. Всі ці складові оптико-просторових уявлень тісно взаємопов'язані між собою, тобто зумовлюють один одного.

Задля подолання труднощів на письмі важливо здійснювати цілеспрямоване, послідовне, системне формування оптико-просторових уявлень. Результати нашого дослідження довели доцільність застосування засобів образотворчого мистецтва як ефективного та дієвою методу щодо формування оптико-просторових уявлень у дітей з дисграфією. Саме використання різних засобів образотворчого мистецтва задіює всі сенсорні системи дитини, розвиває дрібну моторику та сенсо-моторну координацію, актуалізує творчі здібності, викликає інтерес у дитини до діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бєлова О.Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2012. Вип. 3. С. 297–305.
2. Журавльова Л. С. До проблеми корекції мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Вип. 7. Т.1. С. 133-144.
3. Залізник А. М. Підготовка дитини до опанування писемного мовлення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя. 2011. Вип. 13 (66). С. 86-90.
4. Каменчук Т. Д. Особливості формування просторових уявлень як однієї із складової психічної діяльності дітей в нормі та з порушеннями у розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. Наук. пр. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2012. Вип. III. С. 332-344.

5. Основи діагностичної діяльності корекційного педагога в роботі з дітьми з комплексними порушеннями розвитку: метод. реком. / Гладченко І. В., Чеботарьова О. В., Ярмола Н. А. К. : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 46 с.

6. Питайло А. В., Лупінович С. М. Формування графомоторних навичок та просторової орієнтації у дітей старшого дошкільного віку із комбінованими порушеннями. *Соціальна та життєва практика в структурі професійної підготовки: теорія і практика* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Україна, м. Запоріжжя, 17 трав. 2018 р.). Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2018. С. 128-129.

7. Рібцун Ю. Особливості зорового гнозису із порушеннями мовленнєвого розвитку. *Практична психологія в інклюзивному середовищі: матеріали І Всеукр. наук. інтернет-конф.* (Україна, м. Переяслав-Хмельницький, 21 лют. 2019 р.). Переяслав-Хмельницький : видавець Я. М. Домбровська, 2019. С. 188-192.

8. Сучасні методи корекції усного та писемного мовлення молодших школярів під час корекційно-логопедичних занять : тематичний збірник праць / за заг. ред. Гузь Н. Л. Рівне : РОІППО, 2014. 56 с.

9. Тенцер Л. В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів : дис. канд. педаг. наук : 13.00.03 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 310 с.

10. Штих О. С. Формування зорово-просторових уявлень молодших школярів з порушенням писемного мовлення. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ, 2020. С. 352–359.

11. Шульга Г. Формування просторових уявлень у дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв. (Україна, м. Вінниця, 22 трав. 2013 р.). Вінниця : Нілан ЛТД, 2013. Вип. 2. С. 174-177.